Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 9 Sayı: 45 Volume: 9 Issue: 45
Ağustos 2016 August 2016
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA ADANA GÖRÜŞMELERİ VE ETKİLERİ
ADANA PARLEYS AND EFFECTS IN WORLD WAR II

Cevdet TEKE*

Öz

Türkiye'yi II. Dünya Savaşı'na sokma çabaları içerisinde önemli bir dönüm noktası teşkil eden Adana Görüşmeleri, savaşın Almanya aleyhine döndüğü bir sırada yapıldı. Kasım 1942'deki Stalingrad çarpışmalarının neticesi ile Casablanka Konferansı'nda alınan kararlar, Adana Görüşmelerine giden yoldaki önemli gelişmeler olmuştur.

Kilit bir mevkide olması hasebiyle Türkiye ne pahasına olursa olsun Müttefiklerin yanında savaşa sokulmalıydı. Bu bağlamda Adana Görüşmeleri gerçekleştirildi. Türkiye'nin ise, Adana Görüşmeleri ve genel olarak II. Dünya Savaşı seyrindeki temel hedefi maceracılığa kaymadan, tek bir tarafa baştan bağlılığı vurgulamayan ve mümkün olduğunca savaş dışı kalmaya çalışan bir denge politikası izlemek şeklinde olmuştur. Türkiye, karşılanması imkânsız şartlar ile İngiltere'yi oyalama politikasına gitmiştir.

Bu görüşmelere "Sağırlar Diyaloğu" da denmektedir. Çünkü taban tabana zıt amaçlarla toplantıya katılan taraflar, toplantıda birbirlerini ikna etmeye yönelik politikalar üretmişlerdi ve her iki taraf da amacına ulaştığı izlenimi ile ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Dünya Savaşı, Adana Görüşmeleri, İsmet İnönü, Churchill

Abstract

Adana Parleys, which were important milestone efforts to embroil Turkey to World War II, were held when the war went against Germany. The decisions taken in Casablanca Conference with the result of Stalingrad battle in November 1942 were the important developments on the way of Adana Parleys.

With its crucial strategic location Turkey had to be involved in war with allies. Adana Parleys were performed with this regard. Meanwhile, Turkey's main goal in Adana Parleys and overall 2nd world war without adventurism in the course , the highlight of the beginning allegiance to one side and trying to stay out of the war as much as possible has been shaped to follow a balanced policy. Turkey followed a policy to distract England with demands that were impossible to fulfil.

These Parleys were also called "Deaf Dialogs". Because parties who attended the meeting with diametrically opposite purposes produced policies to persuade each other in meeting and both sides separated by the impression that they reached their goal.

Key Words: World War II, Adana Parleys, İsmet İnönü, Churchill

Giriş

Türkiye, savaş başladığı andan itibaren tarafsızlığını ilan ederek, özellikle Balkanlardan gelebilecek tehlikelere karşı bir dizi önlem alma yolunu tercih etti. 12 Mayıs 1939'da İngiltere ve 19 Haziran 1939'da Fransa ile Saldırmazlık Antlaşması imzaladı. Savaş, Akdeniz'e yayılmadığı sürece Türkiye savaşa girmeyecekti (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F8742-8; Aydemir, 2000: 144; Pınar, 2016: 140).

Almanların petrol ihtiyacından ötürü doğuya doğru yayılma isteği karşısında Türkiye askerî anlamda da güçlü olması gerektiğini ve Balkanlarda çıkabilecek bir karışıklığın kendisini savaşa sürükleyeceğini düşünüyordu (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu: 6, Dosya: 142, Belge: 142-3; Weisband, 2004: 123- 124; Goloğlu, 1974: 186). Sovyet Rusya'ya karşı girişeceği saldırıdan önce Balkan cephesini tümüyle güvenlik altına almak isteyen Hitler, Türkiye'ye bir saldırmazlık paktı önermesi üzerine iki ülke arasında 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalandı (Cumhuriyet, 20.06.1941). Bu antlaşma, TBMM tarafından 25 Haziran 1941'de onaylandı (TBMM Zabıt Ceridesi, XIX/2: 171).

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra İngiltere ve Fransa ile bir ittifak antlaşması imzalamışsa da Türk devlet adamları, genel politikalarını savaşa girmeme üzerine kurdu. Ancak İngiltere'nin Rusya faktörünü devreye sokması Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndaki politikalarının savaşın gidişatına göre değişiklikler göstermesine neden oldu (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8742-3; Ayın Tarihi, S 111 Şubat 1943: 113).

Bu bağlamda savaşa katılmamayı ve tarafsız kalmayı esas alan Türkiye, savaşın ilerleyen dönemlerinde, savaşan taraflarca savaşa kendi yanlarında katılması ya da kendileri lehinde tarafsızlık politikası izlemesi için yapılan ve artan baskılarla karşılaşmıştır. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndaki durumu, stratejik mevkisinin önemi dolayısıyla, gerek Müttefiklerin gerek Mihverin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için harcadıkları çabaların ve Türkiye üzerinde yaptıkları baskıların hikâyesinden başka bir şey değildir (Armaoğlu, I-II: 407). Savaşan tarafların bu faaliyetleri karşısında Türkiye'nin politikası ise savaşın dışında kalmak ve memleketi savaşın yıkıntılarından korumak olmuştur.

* Okutman, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Özalp Meslek Yüksek Okulu, cevdetteke@yyu.edu.tr

Stalin daha 3 Eylül 1941'de Almanya'nın Sovyet Rusya'ya saldırısından hemen sonra, Churchill'e yazdığı mektupta Avrupa'da ikinci cephenin Balkanlar'da ya da Fransa'da açılmasını istiyor ve bunun doğu cephesinden 30 ilâ 40 Alman tümeninin çekilmesine neden olacağını vurguluyordu. Bu sırada, Alman–Sovyet Savaşı, Avrupa'da tek cephede, doğu cephesinde sürüyordu (Koçak, II, 2003: 142).

Churchill ise; Stalin'e, Türkiye'nin yardımı ve katkısı olmaksızın, Balkanlarda ikinci cephe açılmasına imkân olmadığını belirtiyordu (Konyar, 1981: 59-61). Churchill'e göre, bu aşamada, Türkiye'nin tarafsızlığının korunması ve mümkünse, müttefik davasına kazanılması daha önemliydi (Konyar, 1981: 62-63).

Bu görüşmeler sürerken 1942 yılı sonlarında görülmeye başlayan ilk Müttefik askeri başarıları, Avrupa'da ikinci cephenin açılması ve Türkiye'nin Müttefikler sınıfında savaşa katılması sorunlarını daha da güçlü bir biçimde gündeme getirmiştir. Bu sorunlar bilhassa Türkiye'nin müttefiki İngiltere'den gelmiştir. 1942 yılının sonlarına doğru meydana gelen gelişmeler, Avrupa'da Almanya'ya karşı ikinci cephenin açılmasını gündeme getirince Türkiye üzerindeki baskılar da artmaya başlayacaktır. Churchill'e göre; Türkiye geniş çapta silahlandırılmalı ve 1943 ilkbaharında harbe katılmalıydı.

Bu gelişmeler devam ederken Türkiye'nin savaşa girip, girmeme konusunda, Müttefik liderlerinin kendi stratejilerini belirlemek amacıyla bir araya gelerek yaptıkları konferansların çoğunda konuşulmuş ve tartışılmıştır. Ocak 1943'te toplanan ABD'den Roosevelt, İngiltere'den Churchill'in katıldığı, Sovyet Rusya'nın son anda savaş nedeniyle katılmadığı Casablanca Konferansı'nda savaşı hızla sonlandırabilmek için "*Türkiye'yi savaşa sokmak gereklidir*" kararı alınmıştır (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-17). Churchill, Amerikalıları Türk topraklarını hareket üssü olarak kullanmak ve Akdeniz'de Türk savunmasını hazırlamak için Türkiye'nin savaşa katılması gerekliliği konusunda ikna etmiştir. Amerikalılar da Türkiye'nin etkin bir şekilde savaşa katılma ilkesini kabul etmişlerdi. Ortak kurmayların 20 Ocak 1943'teki toplantıda imzaladıkları antlaşma şöyleydi: "*Türkiye topraklarının İngiltere'nin sorumluluğu altında kalmasına ve Türkiye ile ilgili bütün sorunların İngilizlerce yürütülmesine ve yürütülme kararının uygulanması için gerekli idari kararların İngilizlerce alınması anlaşmasına varılmıştır*" (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-19).

1. Adana Görüşmeleri

Churchill ve Roosevelt, 25 Ocak 1943'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye birer mesaj gönderecek, Churchill'in kendisiyle buluşma teklifinin kabulünü rica etmişlerdir. İsmet İnönü, her iki hükümet başkanına 26 Ocak'ta verdiği cevabında buluşmayı kabul ettiğini bildirdi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-17; Armaoğlu, 1958: 166).

Churchill, Casablanka'da kararlaştırdığı şekliyle, Türkiye ile her konuda ama özellikle de Türk Ordusu'nun modern bir biçimde teçhiz edilmesi ile ilgilenmek üzere Ankara'yı ziyaret edip, görüşmelerde bulunmaya hazırlanıyordu (Konyar, 1981: 84). Türkiye'de ise Churchill ile görüşmeye iten sebeplerin başında, Almanya'nın Stalingrad'ta uğradığı yenilgi ve muharebelerin Almanya aleyhine dönmesi üzerine Balkanlar'da duyulan korku ve Balkanlar'ın bu değişen durumunu Churchill ile görüşmek düşüncesi gelmekteydi.

Varılan mutabakat üzerine, iki taraf 30 Ocak 1943'te Adana civarında Yenice İstasyonuna yakın bir noktada, müselles (üçgen) denilen özel demiryolu hattı üzerinde Cumhurbaşkanlığı treninin salonunda bir araya geldiler (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-17; Erkin, 1987: 137). Churchill ve yanındakiler uçakla Adana'ya, Adana Şakirpaşa İstasyonu'ndan özel bir trenle Yenice'ye gelmişti (BCA 030.10.235.588.3-2; Cumhuriyet, 02.02.1943; Tan, 02.02.1943; Uran, 2008: 317; Goloğlu, 1974: 187)[1]. Türk tarafında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, İçişleri Bakanı Hilmi Uran, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Tuğgeneral Şefik Çakmak; İngiltere tarafından ise, Başbakan Winston Churchill, Dış İlişkiler Daimi Müşteşarı Sir Alexander Cadogan, İngiliz Genelkurmay Başkanı Sir Alon Brook ve cephe kumandanları bulunuyordu. Churchill, Şükrü Saraçoğlu'na, "*Türkiye'ye bir istekte bulunmak için değil, silah ve malzeme ihtiyaçlarınızı incelemek için geldim*" (Erkin, 1987: 137; Weisband, 2004: 159) diyerek belli bir beklenti içerisinde olmadığını belirtmek istemişti. Lakin Churchill'in sarf ettiği bu cümle, Türkiye'yi rahatlatma çabasından başka bir durumu ifade etmiyordu.

Adana görüşmeleri başlamadan önce Churchill İnönü'ye, müzakerelere temel teşkil etmek üzere yazılı bir metin verdi. Bu metinde Churchill, Türk Ordusu'nun modern silahlardan yoksun bulunduğunu gördüğünü, bu nedenle Türkiye'nin şimdiye kadar izlediği politikayı anladığını belirttikten sonra, Türkiye savaşa girmek zorunda kalırsa İngiltere ve Amerika'nın Türkiye'ye en aşağı 25 Uçak filosu gönderebileceğini yazmaktaydı. Aynı zamanda ABD ve İngiltere'nin Türkiye'yi savaş sonrası meselelerinin

[1] Kıbrıs ve Ankara'da görüşmelerin gerçekleşmesi düşünülmüş, fakat gizli olması açısından Yenice uygun görülmüştü. (Robin Denniston (1998). Churchill'in Gizli Savası, Diplomatik Yazışmalar, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye 1942-1944, Çev: Sinan Gürtunca, İstanbul: Sabah Yayınları: 34; Papen, 1968:494.)

konuşulacağı barış konferansında tam ortak olarak görmek istediklerini de ifade etmiştir (Esmer- Sander, 1987: 165).

Bunun üzerine yapılan görüşmelerde esas olarak Türkiye'nin savaş dışı durumu, Türk– Sovyet ilişkilerinin son haliyle Balkanlar'ın durumu ve askeri açıdan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin güçlendirilmesi gereği üzerinde duruldu.

Selim Deringil, 30-31 Ocak'ta gerçekleşen Adana Konferansı için İngiltere ve Türkiye arasındaki "*sağırlar diyalogu"* benzetmesini yapmıştı. Taban tabana zıt amaçlarla toplantıya katılan taraflar, toplantıda birbirlerini ikna etmeye yönelik politikalar üretmişlerdi (Deringil, 2007: 189).

Churchill, "*Vereceğimiz yeni silahlarla, modern silahlarla Türkiye'yi harbe girebilecek hale getirmesinden sonra müttefik liderler kendisinden ittifak antlaşması gereğince harbe girmesini isterler*" diyerek Türkiye üzerinde belli bir baskı oluşturmak istemişti. İsmet İnönü cevap olarak; " *Bu gerçekten müttefiklerin hakkıdır. Böyle bir talep vukuu bulduğu takdirde, biz bu talebi o günün şartları içerisinde ve ittifak antlaşması hükümleri çerçevesi içerisinde tetkik edip size lazım gelen cevabı veririz*" (Ünsal- Topuz, 1984: 83) diyerek politik bir cevapla geçiştirmeye çalışmıştı.

Churchill genel olarak Türkiye'ye Kuzey ve Güneyden yönelebilecek Alman tehditlerinin Stalingrad ve Kahire'de kazanılan başarılarla bertaraf edildiğini; fakat Almanya'nın petrol ihtiyacı nedeniyle Ortadoğu'ya ulaşmak amacıyla yaz aylarında merkezden bir harekete geçebileceğini, Türkiye'nin böyle bir saldırıya karşı koyacak şekilde desteklenmesi gerektiğini, ayrıca eğer bu Alman saldırısı beklenmeden Sovyetler kuzeyden, müttefikler de Türkiye üzerinden güneyden harekete geçerlerse bunun kısa sürede Almanya'yı yenilgiye uğratabileceğini ifade ederek Türkiye'nin 1943 yılı sona ermeden müttefikler tarafından savaşa girmesini istedi (Aydın, 2004: 451- 452). Ancak Türkiye Rusya'nın Balkanlar'daki emellerinden korkmakta ve savaş sonunda galip bir Rusya'nın Balkanları komünistleştireceğinden endişelenmekteydi. Ayrıca Almanya'ya karşı savaşa giriştiği takdirde Almanya tarafından bombalanabilir ve Mihver, Bulgaristan'dan ya da Almanya'nın elinde bulunan Ege adalarından saldırıya girişmek suretiyle Boğazları ele geçirebilirdi (Goloğlu, 1974: 188).

Churchill, Türkiye'nin bu kuşkularını iyi bildiği için, ilk iş olarak ev sahiplerine güven duygusu aşılamaya çalışmak oldu. "*İşler hiç de beklendiği kadar kötüye dönüşmez. Rusya da Almanya'nın yolunda gitseydi, ben onların da dostu olmazdım. Böyle bir şey yapacak olursa, Rusya'ya karşı en iyi çareyi bulup yaratırız ve bunu Stalin'e de söylemekten çekinmem*". Churchill en sonunda: "*Ben Başbakan Stalin'in, Türkiye'yi silahlanmış ve kendisini saldırıya karşı hazır görmek istediğini biliyorum*" diye görüşlerini özetledi (Weisband, 2002: 121). Churchill savaş sonrası Rusya'nın yayılmacı zihniyetini vurgulayarak, Türklerin Rusya korkusundan faydalanmak istemişti ve olası bir Sovyet tehdidine karşı yeterince ve etkili bir biçimde korunabilmesi için en güvenli yolun, savaşa katılmaktan geçtiğini belirterek, savaş sonrasında Türkiye'nin güvenliği, Birleşmiş Milletler tarafından sağlanacaktı. İngiltere ve ABD, bu konuda Türkiye'ye güvence verecekti (Koçak, II, 2003: 149; Önder, 2010: 224). Oysa Türkiye'nin savaşa katılmamasındaki temel gerekçelerinden biri, zaten olası Sovyet tehdidiydi.

Bundan sonra, Türkiye'nin savaşa katılması halinde yapılması gerekli konulara dönüldü. Adana Görüşmelerinin en önemli safhasını, Türkiye'nin savaşa girmesi için gerekli olan savunma ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili görüşmeler oluşturmuştu. Churchill, Adana Görüşmelerinin başında Türkiye'yi tehlikeye atmak niyetinde olmadıklarını; Türkiye'nin tehlikeye düşmesinin kendilerinin de tehlikeye düşeceği anlamına geleceğini; bu açıdan Türkiye'ye gerekli olan silah ve teçhizat üzerinde çalıştıklarını belirtmişti. İngiltere, Amerika ile birlikte Türkiye'nin ihtiyacı kadar malzeme verebilecekleri mesajını, askeri yetkililere bildirmiş, bunun için gerekli altyapı çalışmalarının süratle yerine getirilmesini istemiş (BCA 030.10.235.588.3-1), İsmet İnönü de, Anadolu'nun kilit nokta olduğunu; Türkiye'nin tepeden tırnağa silahlandırılmasının İngilizlerin menfaatine olacağı açıklamasında bulunmuş (İnönü, I, 2001: 354; Barutçu, 2001: 606); fakat İngilizlerin Türkiye'de üs kurmasına sıcak bakmamıştı (İnönü, I, 2001: 354).

Türkiye'nin ne kadar askeri birlik verebileceği konusu tartışılırken İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak arasında yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanan 50 tümenlik ihtiyaç listesi, Churchill tarafından çok abartılı bulunmuş (Gündüz, 1973: 221), istenen silahların verilemeyeceğini ve bu nedenle Türkiye'yi savaşa katmanın mümkün olmayacağını anlamıştı. I. Dünya Savaşı'nda da ordunun o zamanki modern silahlarla donatılmamış olmasına rağmen Galiçya'ya Makedonya'ya, Romanya'ya gönderilmiş olduğunu hatırlattı. İsmet İnönü de: "*Yaptığımız o yanlışlık yüzünden en değerli evlatlarımızı ve birliklerimizi yitirdik*" (Goloğlu, 1974: 188) diye karşılık verdi. Churchill, savaş anında 25 uçak filosu, uçaksavar ve tanksavar birlikleri, iki motorlu tümeni 9.ve 10. İngiliz Ordu Birlikleri ile yardıma gelebileceklerini belirtmiş (Koçak, II, 2003: 263; Churchill, 1951: 631), tank ve diğer teknik konularla ilgili son gelişmeler çerçevesinde uzmanlaşmış teknik kadroların da ihtiyaç duyulduğu takdirde Türkiye'ye gönderebileceğini belirtmişti (Churchill, 1951: 631). Türkiye'nin kuvvetli bir piyade ordusuna sahip olduğunu; fakat bu ordunun modern teçhizatlarla

donatılması gerektiğini öne sürmüştü (Kuneralp, 1982: 67). Churchill, İngiltere'nin Türk ordusunun modern silahlarla donatılmasını önemsediği mesajını iletmişti (Yeni Sabah, 13.02.1943).

Hugesssen, İngilizlerle Türk Hükümeti'nin mutabakata vardığını, gerekli görüldüğünde ve yeterli derecede teçhizat sağlandıktan sonra Türkiye'nin savaşa fiili olarak girebileceğini belirtmişti (Hugessen: 192). İngiliz Genelkurmayı, yeterli bir şekilde donatılmamış Türk ordusunun müttefiklere bir katkı sağlayamayacağını belirtmişti.

Türk tarafı ise görüşmelerden sonra, İngilizlerin aksine, savaşa girmeye hiç sıcak bakmıyordu. Bununla beraber Adana Görüşmelerinde iki nokta açıkça ortaya çıkmıştır:

a- Türkiye'nin askeri gücü zayıftır ve güçlendirilmelidir.

b- Türkiye'nin istediği gibi hareket etmede serbest bırakılmalıdır.

Bu gerçekler karşısında İngiltere, Türkiye'ye yeterli savaş malzemesi sağlamak için elinden geleni yaparsa, yakın bir gelecekte Türkiye'den bazı şeyler istemekte hakkı olurdu.

Churchill, Adana Görüşmeleri sırasında, Türk yöneticilerini ikna edemeyecektir. Oysa Churchill'in amacı, Türkiye'nin 1943 yılının sonuna kadar müttefikler safında savaşa katılması için bir temel hazırlamaktı. Bu bakımdan, Adana Görüşmeleri'nin sonuçları çok önemlidir. Görüşmeler sırasında Türk–İngiliz ilişkilerinde ciddi bir ilerleme sağlanamamıştır. Ankara'da, Türkiye'nin savaşa katılması yolundaki ısrarların altında bir İngiliz – Sovyet antlaşması yattığı yolundaki kuşku ve endişeler daha da artarak müttefiklerin askeri ve siyasi planlarına karşı güvensizlik bir kat daha artmaktaydı.

Görüşmeler sonunda şu resmi tebliğ yayımlandı: *"Türk ve İngiliz devlet adamları, Avrupa'da ve özellikle Türkiye'nin doğrudan doğruya çıkarı bulunan bölgelerde durumu birlikte incelemişler, esaslı noktalar üzerinde görüş birliğine varmışlardır"* (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-24; Erkin, 1968: 187)

Tebliğin yayımlanmasından bir gün sonra Churchill, Türk gazetecilerini kabul etmiş ve konferans hakkında şunları söylemiştir: *"Türkiye'nin takip ettiği tarafsızlık politikası, Türkiye'nin milli menfaatlerine uygun olduğu kadar müttefikler için de faydalıdır. İngiltere, Türkiye'nin tarafsız kalmasındaki sebepleri ve faydaları iyi anlıyor ve takdir ediyor. Müttefikler için faydalı olduğu kadar sizin milli siyasetinize ve müttefiklerinize de uygun olan tarafsızlık politikasına devam ediniz"* (Esmer- Sander, 1987: 167). 27 Mart 1943'de Şükrü Saraçoğlu, parti programını açıklarken Türk- İngiliz dostluğunu sadece karşılıklı menfaatler gereği değil iki ülkenin hayati zaruretlerinin en başında gelen bir ihtiyaç olarak görüldüğü ifadesinde bulunmuştu (Jaeschke, 1990: 84).

2. Adana Görüşmelerinin Basına Yansıması

Adana Görüşmelerinin Türkiye tarafından nasıl algılandığını o döneme ait yazılı basının çözümlenmesiyle ortaya koyabiliriz. Gelişmeleri basın penceresinden izlediğimizde, Adana Görüşmeleri hakkında çıkan haberlerin 3 Şubat 1943 tarihinden sonra yer aldığı görülür. Bu durum, Adana Görüşmeleri'nin kamuoyundan bir süreliğine, güvenlik gerekçesiyle saklandığını göstermektedir. Ayrıca Türk Hükümeti, Almanya'yı ürkütmemek için, Adana görüşmesi sonucunda dış politikasında bir değişiklik olmadığı, yani savaşa girmeyeceği yönünde yayın yapılması için basına talimat vermişti. Bu talimat doğrultusunda, tüm gazetelerde Türkiye'nin dış politikasının değişmeyeceğini ısrarla belirten yorumlar yer almıştı.

3 Şubat 1943 tarihli Ulus Gazetesinde, "Adana Mülâkatı" başlıklı yazıda, görüşmeler şöyle yorumlanmaktadır: "*Görülüyor ki, Adana görüşmeleri esasında Türkiye'nin umumi tedafüi emniyetini korumak bahis mevzuu olmuştur. Çünkü Türkiye'nin kuvvetli bulunması, sadece dünyanın bu bölgesi için değil, belki bütün dünya için hayırlı bir nizam amili olacaktır. Türkiye'nin politikası kimsenin meçhulü değildir. Bu politika daima açık ve dürüsttür. Ve hiçbir devlete karşı değildir. Biz kendi emniyetimizi, istiklalimizi alakadar eden meseleler önünde kendi kuvvetimize dayanarak bir nizam ve sulh amili olarak kalmayı hedef edindik. Adana görüşmeleri, herkesçe bilinen bu dürüst politikanın Büyük Britanya Hükümeti tarafından da tam tasvibini göstermek itibariyle güzel bir eser olmuştur. Bu bakımdan bu mülakat, yarının hadiseleri üzerinde de bir aşama teşkil edecek mahiyettedir. Ve Türk-İngiliz İttifakında mündemiç bulunan mananın tam bir tezahürüdür*" (Ulus, 03.02.1943: 4).

Hüseyin Cahit Yalçın, Yeni Sabah Gazetesindeki yazısında şu görüşü öne sürmekteydi (Yalçın, 1943: 1): "*Sarih surette anlaşıldığına göre İngiliz Başvekili memleketimize bazı ecnebi memleketlerde telkin edildiği gibi, Türk politikasını değiştirmek yahut Türk diplomasisi üzerinde bir tazyik yapmak fikriyle gelmiş değildir.*"

Nevzat Güven Türksözü Gazetesinde: "*Müttefikimiz İngiltere'nin bu politikayı tasvip etmesi, onun kendi menfaatlerine de uygun olmasından ileri gelmektedir. Çünkü harbin mukadderatı üzerinde büyük bir rol oynayabilecek coğrafi bir duruma sahip olan Türkiye'nin tarafsızlığı silaha ve kuvvete dayanan bir tarafsızlıktır. Türkiye tecavüze bütün kuvvet ve varlığı ile karşı koymak azmindedir. Türkiye'nin bu kuvvetli durumu ve bu enerjik kararı İngiltere için hayati ehemmiyeti haiz olan bazı bölgelerin emniyetini temin etmektedir*" (Güven , 1943: 1) diyerek İttifakın askeri yardımlarla desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Ekrem Uşaklıgil Son Posta Gazetesindeki yazısında: "*İngiltere Başvekilinin Amerika Cumhurreisi ile on gün süren bir müzakere akabinde uzun bir yolculuğa katlanarak memleketimizi ziyaret etmek arzusunu izhar etmesi bir cihetten eşsiz bir irade kuvvetinin sonsuz bir hayatiyetle bir vücutta birleşmiş olduğunu gösterirken diğer taraftan*

cihanı sarsan fırtınanın yaptığı değişiklikler arasında yerini ve yolunu muhafazaya devam eden Türkiye'ye verilmekte olan kıymetin derecesini anlatır. İngiltere ve Amerikanın yapabilecekleri yardımın şekli üzerinde de konuşularak mutabakata varılmıştır"(Uşaklıgil, 1943:1) diyerek Adana Görüşmeleriyle Türkiye'nin prestijinin arttığını öne sürmüştü.

Adana Görüşmelerinin Türk milli siyasetinde radikal bir değişikliğe neden olmadığını belirten Etem İzzet Benice, Son Telgraf 'ta şöyle yazıyordu (Benice, 1943:1): "*Adana konferansı Türk milli siyasetinde, gidisinde hiçbir değişiklik sebebi olmamıştır. Türkiye tarafsız, sulhsever, ahitlerine ve ittifaklarına vefalı yolunda ve tam rey serbestisi ve istiklalini mahfuz tutarak yürümekte devam edecektir. Adana mülakatı bu gidisi tahkim eden, Türk politikasının Amerikan ve İngiliz sempati ve itimadını teyit eden, yüksek Milli Şefimizle Amerikan ve İngiliz şefleri arasında muvasalat ve muhabbet teatisine bir defa daha vesile veren; harp içinde ve harp sonunda Türk milli istiklalinin ve emniyetinin menfaatlerini temas sahibi devletlerle bir kere daha görüş ve menfaat birliğine isal eyleyen bir görüşme ve toplanma olmuştur."*

Sadri Ertem, 4 Şubat tarihli Vakit Gazetesinde: "*Adana Görüşmeleri Türk-İngiliz ittifakının manasını, ruhunu daha doğrusu Cumhuriyet politikasının esasının İngiltere ve Amerika'da ne kadar derinden anlaşıldığı Türk sulh politikasının ne kadar beynelmilel bir kıymet ifade ettiğini anlatmaktadır"*(Ertem, 1943:1) Adana Görüşmelerinin Türk dış politikası açısından iyi bir dönüm noktası olduğunu ifade etmiştir.

3 Şubat tarihli Cumhuriyet Gazetesinde ise, İtalyan basınında yayınlanan ve Churchill'in Türk devlet adamlarını kandırmak niyetiyle Adana'ya geldiğini belirten haberlere karşılık veriliyordu (Cumhuriyet, 1943: 1): "*İtalyan matbuatına göre Churchill Türkiye'yi kendi davası hesabına kandırmak emeli ile Adana'ya gelmiş fakat muvaffak olamadan dönmüştür. Winston Churchill gibi zekâsı ve dirayeti tecrübe ile bilinen bir devlet adamının birtakım hayaller peşinde uçabileceğinden şüphe etmek imkânsızdır."*

Bu değerlendirmelere göre, İngiltere, Türkiye'den savaşa girmesini sanki hiç istememiştir. Görüşmelerin ayrıntılı bir biçimde aktarılmaması doğaldır; ancak görülüyor ki, ana konuların bile doğru şekilde aktarılması söz konusu değildir. Adana Görüşmelerinin ana konusu olan Türkiye'nin savaşa katılması konusu, basında tek bir satırda bile irdelenmemiştir.

Bu önemli görüşme hakkında Türk basınında o günlerde yeterince haber ve yorumun yer almaması dikkat çekicidir. O günlerde basın, genellikle Türkiye'nin dengeli politikasıyla her iki taraf için de bir güvenlik unsuru olduğunu vurgulama çabası içindeydi.

Yunus Nadi 14 Şubat tarihli Cumhuriyet Gazetesindeki makalesinde şöyle yazıyordu (Nadi, 1943: 2): "*Taraflar elbette Türkiye'nin kendi saflarında yer almasını isterlerdi ve belki bunu istedikleri zamanlar olmuştur. Türkiye dört yıla yaklaşan ve gittikçe açılıp yayılan dünya buhranı içinde kendi çizdiği yoldan zerre kadar ayrılmamıştır. Nihayet her taraf, böyle yapmakta Türkiye'nin kendi menfaatleri olduğu kadar başkaları için de menfaat ve kıymeti büyük bir siyaset gütmüş olduğunu anlamış bulunuyorlar."*

Ahmet Emin Yalman, " *Adana mülakatı, bütün insanlığın hayrına uygun olan bu gidişi bir kat daha kuvvetlendirecek müspet bir hareketten başka bir şey değildir. Hiçbir taraf aleyhine tefsir edilebilecek bir tarafı yoktur ve olamaz*" (Yalman, 1943:1) diyerek Türkiye'nin bir nevi denge politikası izlediğini belirtmişti.

Asım Us, Vakit Gazetesinde, Adana konuşmalarının savaş sonrası durumunun önemi üzerinde duruyor ve Türk-İngiliz İttifakı'nın savaş sonrasına yönelik olduğu yorumunu getiriyordu (Us, 1943: 1). 3 Şubat tarihli Akşam Gazetesinin haberine göre, İngiliz gazeteleri, Adana Mülakatı'nın önemini belirterek Türkiye'nin açık ve samimi bitaraflığını övüyorlar (Akşam, 03.02.1943: 1).

2 Şubat tarihli Tan Gazetesi ise; "*Mr. Churchill, İngiltere Hükümeti'nin politikamızı sempati ve anlayışla takip ettiğini temin etti. Türkiye'nin menfaati mevcut bulunan mıntıkalarda vaziyet incelendi ve görüş birliğine varıldı, harp sonu meseleleri gözden geçirildi. Türkiye ile Birleşik Krallık dostluk ve karşılıklı anlayış bağları, bu toplantı esnasında cereyan eden açık yürekli konuşmalarla ifade edilmiş ve daha ziyade kuvvet bulmuştur"* (Tan, 02.02.1943:1) diyerek Adana görüşmelerinin samimi bir havada geçtiğini öne sürmüştür.

Tasvir-i Efkâr Gazetesi bu konuda şöyle yazıyordu (Tasviri Efkâr, 13.02.1943:1): "*Türkiye Cumhuriyeti'nin esas siyasetini, hiç kimseden bir şey istememek ve ona mukabil de hiç kimsenin kendisinden bir şey istemesine asla müsaade eylememek teşkil etmektedir… İstiklâl zaferinden ve Lozan sulhundan sonra Türkiye dünyanın, mukadderatına en ziyade hâkim ve nereye gittiğini çok iyi bilen devletlerden biri olmuştur.*"

Genel olarak bakıldığında basında, Adana Görüşmeleri net biçimde yorumlanmamıştı. Türkiye'nin müttefiklerin yanında savaşa girmesi amacıyla yapılan baskıdan hiç söz edilmemişti.

3. Adana Görüşmelerinin Askerî Yansımaları

İngiltere, Türkiye'nin askeri ihtiyaçlarını gidererek Türkiye'yi savaşa hazır hale getirecekti. Bu sebeple 1943 Nisan'ında İngiltere'nin Ortadoğu Başkomutanlığından bir heyet Ankara'ya gelmiş, "*Hardihood*" kod adı verilen Türkiye'yi techizatlandırma görüşmeleri başlamıştı. Görüşmeleri; Türkiye adına Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı Feridun Cemal Erkin, Albay Fasih Kayabalı, İngiliz Heyeti; General Sir Alan Brooke, General Sir Maitland Wilson, General Harold Alexsander katılmışlardı (Öztoprak, 2000: 618).

Hardihood dört aşamalı bir plandı. Türkiye'de Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin 25 avcı filosunun üslenmesiyle başlayacak, ikinci aşama uçaksavar ile 25 hava filosu, üçüncü aşama iki ağır ve iki hafif uçaksavar bataryası ve son aşamada tam mevcutlu iki zırhlı tümenin yerleşmesiyle tamamlanacaktı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-17; Weisband, 2004: 184; Deringil, 2007: 194). Hardihood Planı'nın ilk üç aşamasının gerçekleşmesi için liman ve havaalanlarının tam kapasiteli ve seri hareket edilmesi gerektiği noktası üzerinde durulmuştu (Öztoprak, 2000: 615). Adana Görüşmeleri ile birlikte Mersin'e getirilecek olan savaş malzemesinin boşaltılması işinin ortaya çıkmasıyla birlikte, Mersin Limanı'nın yapılması bir kat daha önem arz etmişti (BCA 030.18.01.02/101.20.2). Askeri görüşmeleri yürüten Türk uzmanlar, görüşmelerin çok seri olmadığını, İngiliz ve Amerikalı uzmanların teknik konulara takıldıklarından görüşmelerin seyrinin ağır işlediğinden yakınmışlardı. Türk yetkililer zaman kazanmak istediklerinden bu tür gecikmelerden de yararlanmak istemişlerdi (Deringil, 2007: 196).

Adana Görüşmelerinde alınan askeri kararların birinci maddesi uyarınca Türkiye'nin kara, deniz ve hava sahasındaki malzeme ihtiyacını içeren Adana Listesi hazırlanmış (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:95,Belge:95-3), Adana Listesi'nde belirtilen askeri malzemeler konusunda uzlaşmaya varılmasına rağmen Türkiye'nin ulaşım olanakları sıkıntılı olduğu için bu malzemelerin taşınması en büyük sıkıntıyı oluşturmuştu (Papen, 1968: 561; Us, 1966: 563).

Aslında İngiltere ve ABD'nin, Türkiye'ye gerektiği kadar askeri ve savaş malzemeleri konusunda zamanında yardımda bulunmayışları da, Türkiye'nin savaşa girme kararını etkiliyordu

Adana Listesi'nin gerçekleştirilmesi malzemelerin toplanması ve taşınmasını sağlamak üzere Genelkurmay'da İkinci Başkanlığa bağlı kara hava deniz subaylarından oluşan bir Malzeme Tahakkuk ve Takip Bürosu'nun kurulacağı kararlaştırılmıştı. Ayrıca, Almanlar ve İtalyalılardan Libya'da ele geçirilen malzemelerin Türkiye'ye verilmesi ayrı bir liste halinde düzenlenmişti (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:141,Belge:141-4). Malzeme Tahakkuk ve Takip Bürosu, listelerin düzenlenmesi yanında gelen malzemelerin liman, istasyon ve havaalanında toplanmasını sağlayarak belli bir düzen içerisinde ihtiyaç olunan yerlere seri bir şekilde ulaştırma sorumluluğunu da üstüne almış; sevkiyat işinin teknik donanımlı kişiler tarafından yürütülmesi işlerin yoğunluğunu azaltmıştı (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:4,Dosya:100,Belge:100-3). İngiltere'den gelecek olan teknik donanımlı topları kullanmak için, Genelkurmay tarafından bu silahları kullanmak için bir ekip teknik bilgi almak için Mısır'a gönderilmesine karar verilmişti (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:141,Belge:141-2). Muhsin Batur, Hatıralarında; Mısır çöllerinde II. Dünya Savaşı'nda uygulanan en son hava taktiklerini bizzat uçarak ve ders görerek İngiliz Subaylardan öğrendiklerini söylemişti (Batur, 1985: 41).

İngilizler, Trakya ve İzmir'de savunma alanların tespiti ve gerekli incelemelerin yapılabilmesi için Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz'e bildirerek gerekli izinlerin verilmesini talep etmişti (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:4,Dosya:100,Belge:100-3). Görüşmeleri yürüten Albay Fasih Kayabalı, yardım kuvvetleri gelmeden bir saldırı olursa, bu saldırıyı Demirkapı ve Çatalca da karşılayacaklarını bu nedenle gönderilecek kuvvetlerden bir tank defi alayının demir kapıya, iki tank defi alayının Çatalca'ya, bir tank defi alayının Gebze-İzmit-Adapazarı-Düzce bölgesine, 1 tank defi alayının da Afyon bölgesine yerleştirilmesini istemişti (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:100,Belge:100-3). Sanayi merkezlerinden olan Karabük, Kırıkkale, Elmadağı, Ankara ve Kayseri bölgelerinin koruma altına alınmasını istemişti. Çanakkale Boğazı'na, Karadeniz Boğazı'na, bir uçak defi alayının konuşlandırılmasını talep etmişti (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:100,Belge:100-1).

İki heyet arasında Mersin ve İskenderun'a getirilecek bu iki alay ile diğer 3 tayyare defi alayının hangi sıra ile gereken bölgelere gönderileceği üzerinde toplantı yapılmış, Mersin'e 16 ağır topun yerleştirilmesi kabul edilmişti. Albay Fasih Kayabalı, İngilizlerin aksine bu alayların İskenderun ve Mersin'de kalmasını istemediğini ve tayyare bölüklerinin taşınacağı ilk iki safha arasında oluşacak boşlukta bu alayların yurt içine çekilmelerini öne sürmüştü (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:100,Belge:100-1-6). Gönderilecek hava defi toplarının Mersin'de İngilizlerin uygun göreceği yerlere yerleştirilmesi kabul edilmişti (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:18,Belge:18-1). İngilizlerin topların kullanım ve bakımı için teknisyen teklifi, Türk yetkililer tarafından sakıncalı bulunduğu için kabul edilmemişti (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:26,Belge:26-1). İngilizler, Mersin'e gönderilecek silahların yerli silahlarla karıştırılmaması için MMV(Peter) markasının konulmasına karar vermişti (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:14,Belge:14-1). Bu silahlar dikkat çekmesin diye Türkiye'nin malı olarak gösterilmiş ve yer değişikliği Genelkurmay'ın kontrolüne bırakılmıştı (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:27,Belge:27-1). Mersin Limanı'nın düşman saldırıları karşısında savunulması için kıyılara yerleştirilecek torpidolar konusunda şapkaların yerleştirilme biçimi dışında İngiliz ve Türk uzmanlar anlaşmaya varmışlardı (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:4,Dosya:103,Belge:103-1). Mersin'in savunması için Türk birliklerinin

yanında iki İngiliz alayının hazır bulundurulması uygun görülmüştü (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:4,Dosya:100,Belge:100-7). İngiliz Albay Blunt, Mersin'in savunması için 4 bataryanın yetersiz geleceğini öne sürmüştü (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:108,Belge:108-2). Liman yakınlarına 8 ağır ile 12 hafif topun yerleştirilmesi uygun bulunmuştu (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:116,Belge:116-2). 27 Nisan 1943'de yapılan görüşmede, Mersin ve İskenderun limanlarındaki teşkilatın durumu iki heyet tarafından değerlendirilmiş, 6 geminin çalıştığı ve vinçlere ihtiyaç duyulduğunu General Arnold ise, 2 vincin yolda olduğu bu talebin karşılanacağını bildirmişti (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-19; ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:137,Belge:137-1).

Yardım harekâtının en önemli aşamasını 16 ağır bombardıman filosunun da bulunduğu 45 hava filosu oluşturmuştu. Türkiye'de bulunan hava alanları bu filoyu kaldıracak kapasitede olmadığı için İngiliz uzmanlar tarafından yapılan incelemeler sonucunda bu kapasiteyi arttırmak için Afyon, Muğla ve Milas'ta yeni havaalanlarının kurulmasını rapor etmişti. Bu yerler için dışarıdan getirilecek malzemenin taşınması için İskenderun ve Mersin Limanı'nın genişletilme işini İngilizler üstlenmek istemişlerdi. Mersin limanına ek olarak Susanoğlu ve Taşucu limanlarının da dâhil edilmesi kararlaştırılmıştı. (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:116,Belge:116-2), İngiliz Yüzbaşı Noway ve Lewis bu limanların teftişini yaparak krokisini çizmişlerdi (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:1,Dosya:87,Belge:87-1). Yapılan incelemeler sonucunda Mersin'e sahil boyunca aydınlatma sisteminin yerleştirilmesine karar verilmişti (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:13,Belge:13-1). Mersin Limanı'nın düşman avcı sahası dışında olmasına rağmen saldırı ihtimaline karşılık Adana'ya erken haber alma sistemi kurulmuştu (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:115,Belge:115-2). Adana Görüşmeleri sonucunda, İngilizler tarafından kira ile verilecek olan 5 gemiden 2'si Adana ve Ödemiş Gemileri'ne Süveyş'te Türk Bayrağı çekilerek Türkiye'ye gönderilmişti. Mısır'da kalan diğer 3 gemi içinde 9650 liralık mürettebat ve iaşe masraflarının karşılanmasından sonra İngilizler tarafından Türkiye'ye gönderilmesine karar verilmişti (BCA 030.10./169.177.20-3). Yardımlar istenilen ölçüde olmasa da sürmüş, bu dönemde İngiltere'den Türkiye'ye 24 adet lokomotif gönderilmiş ve yardımlar devam etmişti (ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:142,Belge:142-2). İngilizler, Amerika'nın da desteğiyle Türkiye'ye 80 milyon dolarlık askerî yardımda bulunmuştu. Bu yardımlardan öne çıkanlar; 350 tank, 300 uçaksavar, 300 sahra topu, 500 tanksavar olmuştu (Öztoprak, 2000: 618).

4. Adana Görüşmelerinin Savaşın Gidişatına Etkileri

Churchill Adana Görüşmeleri'nden Rusya'yı da haberdar etmiştir. 2 Şubat'ta Stalin'e yazdığı mektupta, görüşmelerle ilgili bilgi vermiştir. Türkiye'nin hem İngiltere ve hem de Rusya'ya çok yakınlaştığından şüphe edilmemesi gerektiğini, Adana'da Türkiye'den müttefikler yanında savaşa katılmasını, istemediğini, ancak bu yılsonuna kadar, belki de daha önce savaşa katılacağını zannettiğini söylemektedir. Churchill, daha sonra, savaş sonrası dünyasında Türkiye için en emin yerin Almanya'ya karşı savaşan devletlerin katılacakları barış masasında bir sandalye olduğunu kendilerine söylediğini yazmaktadır (Konyar, 1981: 85-87). Stalin ise 6 Şubat'ta verdiği cevap'ta, Türkiye'nin Almanya'yı feda edemeyeceğinden şikâyet ederek "*böylesi bir durumda Sovyetler Birliği onları ayrı yolda karşılayacaktır*" (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-28) diyerek çok sert bir tepki göstermiştir.

Adana Görüşmeleri'nden sonra Ankara'da Türk politikasını çizenler, karşılaşacakları en büyük tehlikenin Sovyet tehditleri olacağına inanmayı sürdürdüler. Bu tehditleri ortadan kaldırmak için İngilizlerin de hiçbir şey yapamayacaklarına olan inançları sarsılmadı.

Adana Görüşmeleri mümkün olduğunca gizli yapıldığı halde kısa zamanda duyuldu ve özellikle Almanya'da tepkilere yol açtı. Çünkü Türkiye'nin savaş dışı durumunu sürdürmesi bu dönemde Almanya'ya karşı Balkanlar'da yeni bir cephe açılmasını engellemekteydi. Dolayısıyla Türkiye'nin savaşa sokulması, müttefiklerin Balkanlar'ın işgali için atacakları ilk adımdı. Almanya, Türkiye'nin İngilizlerle ittifak yapmasını engellemek için, Almanya'nın çok güçlü bir ordusu olduğunu ve Türkiye'nin tarafsızlıktan vazgeçmesi durumunda tahmin edemeyeceği boyutta kendini tehlikeye atacağı uyarısında bulunmuştu (Seydi, 2006: 24).

Ayrıca, Almanya'da yapılan değerlendirmelerde şimdilik kaydıyla Türkiye'nin tarafsızlığını koruyacağına, ama çeşitli cephelerde savaşın Almanya aleyhine gelişmesi durumunda konumunu yeniden değerlendireceği sonucuna varılmıştı. Bu nedenle Ribbentrop 6 Şubat'ta Von Papen'e gönderdiği bir talimatla Türkiye'nin tarafsızlığını devam ettirmesi için her şeyin yapılması gerektiğini özellikle de Sovyet Rusya'ya karşı Türkiye'yi güven altında tutan gücün Almanya olduğunun vurgulanmasına önem vermesini istemekteydi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-29).

Görülen oydu ki, en azından şimdilik savaşan tüm taraflar Türkiye'nin takındığı tavırdan memnundu. Ancak, Stalin'in Türkiye'yi rahatlatacak bir Sovyet iyi niyet girişimine olumlu bakmadığı

anlaşılıyordu. Zaten Almanya'nın Stalingrad'ta durdurulması ve geri çekilmeye başlaması üzerine savaşın seyri ile birlikte Sovyet diplomasisinin tavrı da değişmeye başlayacaktır.

5. Sonuç

Churchill, Balkanlarda ikinci bir cephenin açılmasıyla Sovyetler üzerindeki Alman baskısının azaltılmasını, böylece Alman ilerlemesini durdurmayı ve Alman güçlerini farklı cephelere dağıtarak onları daha kolay imha etmeyi planlıyordu. Bu planın diğer bir ayağı da Almanların ilerlemesinde en önemli paya sahip olan akaryakıt ikmal bölgelerinin vurulmasıydı.

Churchill'in Almanları kesin olarak yenilgiye uğratacağına inandığı bu planında en kritik, diğer bir ifade ile kilit noktadaki ülke ise Türkiye idi. Churchill, bu planları dahilinde Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokma fikrini Casablanca'da Roosevelt ve Stalin'e de benimsetti. Burada alınan karara göre Türkiye ne pahasına olursa olsun kendi yanlarında savaşa sokulmalıydı. Bu bağlamda Türkiye'yi savaşa sokma çabaları içerisinde önemli bir dönüm noktası olan Adana Görüşmeleri gerçekleştirildi. Ancak Churchill, Adana Görüşmeleri sırasında, Türk yöneticilerini ikna edemeyecektir. Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasında Müttefiklere karsı kullandığı en önemli kozu askeri yetersizliğiydi ve Türkiye bu yetersizliğini zaman kazanmada başarılı bir şekilde kullanarak savaş dışı kalmaya gayret gösterdi.

Görüşmelerden her ne kadar somut bir sonuç alınmamış olsa da İngiltere'nin, Türkiye'nin silah potansiyelini görmesi açısından önemlidir.

Türkiye'nin Adana Görüşmeleri ve genel olarak II. Dünya Savaşı seyrindeki temel hedefi maceracılığa kaymadan, tek bir tarafa baştan bağlılığı vurgulamayan ve mümkün olduğunca savaş dışı kalmaya çalışan bir denge politikası izlemek şeklinde olmuştur. Bununla beraber Türkiye, uzun vadede güvenlik sağlayabileceğine inandığı Batılı müttefiklerine, ülkenin egemenliğinden ödün vermeden mümkün olduğunca yakın durdu.

İngiltere'nin Sovyet yayılmacılığına karşı Türkiye'nin savunma gücünün arttırılması düşüncesi Soğuk Savaş döneminde de ortaya çıkmış, Amerika aynı düşüncelerle hareket ederek Türkiye'nin savunma gücünün arttırılması üzerine yoğunlaşmıştı.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ

Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F8742-8.
Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8742-3.
Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-17.
Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-19.
Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-24.
Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-28
Cumhurbaşkanlığı Arşivi, İsmet İnönü Kataloğu, A II, D 13, F 8. 8847-29.

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

BCA 030.10.235.588.3-2.
BCA 030.10.235.588.3-1.
BCA 030.18.01.02/101.20.2.
BCA 030.10./169.177.20-3.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI ATASE ARŞİVİ

ATASE, *İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu,* Kutu: 6, Dosya: 142, Belge: 142-3
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:142,Belge:142-2.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2, Dosya: 95,Belge: 95-3.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:141,Belge:141-4.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:4,Dosya:100,Belge:100-3.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:141,Belge:141-2.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:100,Belge:100-3.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:100,Belge:100-1.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:100,Belge:100-1-6.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:18,Belge:18-1.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:26,Belge:26-1.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:14,Belge:14-1.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:27,Belge:27-1.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:4,Dosya:103,Belge:103-1.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:4,Dosya:100,Belge:100-7.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:108,Belge:108-2.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:116,Belge:116-2.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:137,Belge:137-1.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:1,Dosya:87,Belge:87-1.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:2,Dosya:13,Belge:13-1.
ATASE, İkinci Dünya Savaşı Koleksiyonu, Kutu:6,Dosya:115,Belge:115-2.

RESMİ YAYINLAR

Ayın Tarihi
TBMM Zabıt Ceridesi

SÜRELİ YAYINLAR (DÖNEME İLİŞKİN GAZETELER)

Akşam
Cumhuriyet
Son posta
Son Telgraf
Tan
Tasviri Efkâr
Türk Sözü
Ulus
Vakit
Vatan
Yeni Sabah

DERGİLER

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Belleten

HATIRALAR

BARUTÇU, Faik (2001). *Siyasi Hatıralar*, Ankara.
BATUR, Muhsin (1985). *Anılar ve Görüşler*, Milliyet Yayınları.
ERKİN, Feridun Cemal (1987). *Dışişlerinde 34 Yıl, Anılar Yorumlar*, Ankara: TTK.
GÜNDÜZ, Asım (1973). *Hatıralarım*, İstanbul.
US, Asım (1966). *Asım Us'un Hatıra Notları (1930-1950)*, İstanbul: Vakit Matbaası.
URAN, Hilmi (2008). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım(1908-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KİTAPLAR

ARMAOĞLU, Fahir ( ). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1995)*, C.1-2, İstanbul: Alkım Yayınları.
AYDEMİR, Şevket Süreyya (2000). *İkinci Adam*, II, İstanbul: Remzi Kitabevi.
CHURCHİLL, Winston S. (1951). *The Second World War*, Volume IV. The Hing of Fate, London.
DENNİSTON, Robin (1998). *Churchill'in Gizli Savası, Diplomatik Yazışmalar, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye 1942-1944*, Çev: Sinan Gürtunca, İstanbul: Sabah Yayınları.
DERİNGİL, Selim (2007). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
ERKİN, Feridun Cemal (1968). *Türk – Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnur Matbaası.
ESMER, Ahmet Şükrü, - Oral Sander (1987). *Olaylarla Türk Dış Politikası: 1939 – 1945 Dönemi,* C.I – II, Ankara: AÜ. SBF Yayınları.
GOLOĞLU, Mahmut (1974). *Milli Şef Dönemi*, Ankara.
H.K.Hugessen, *Diplomat in Peace and War*, London.
İNÖNÜ, İsmet (2001). *Defterler*, I, İstanbul.
JAESCHKE, Gotthard (1990). *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*, Ankara: TTK.
KOÇAK, Cemil (2003). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)*, C.II, İstanbul: İletişim Yayınları.
KUNERALP, Zeki (1982). *İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti*, Dışişleri Bakanlığı'nın On bir Telgrafı, İstanbul: İstanbul Matbaası.
ÖNDER, Zehra (2010). *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
PAPEN, Franz Von (1968). *Memoırs*, London.
S.S.C.B. Dışişleri Bakanlığı, Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941–1944) (1981). Çev: Levent Konyar, İstanbul.
SEYDİ, Süleyman (2006). *Zor Yıllar*, Ankara.
ÜNSAL, Hüsamettin, Hıfzı Topuz (1984). *Cumhuriyet'in Beş Dönemeci*, İzmir: Sergi Yayınevi.
WEİSBAND, Edward (2002). *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Çev: M. A. Kayabağ – Örgen Uğurlu, İstanbul: Örgün Yayınarı.
WEİSBAND, Edward (2004). *İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, İstanbul.

MAKALELER

Akşam (1943). "Adana Mülâkatının Akisleri", 3 Şubat 1943.
ARMAOĞLU, F (Haziran 1958). "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *AÜ. SBFD, c. XIII, No:2*, s. 139-179.
AYDIN, M (2004). "1939 – 1945 İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye," ed: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, c.I, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 399-476.
BENİCE, E. İ (1943). "Adana Görüşmeleri", *Son Telgraf*, 3 Şubat 1943.
Cumhuriyet (1943). "Churchill'in Memleketimizi Ziyareti", 3 Şubat 1943.
ERTEM, S (1943). "Adana Konuşmaları", *Vakit*, 4 Şubat 1943.
GÜVEN, N (1943). "Adana Konferansı" , *Türk Sözü*, 3 Şubat 1943.
KURTULUŞ, F (1943). "Adana Görüşmeleri ve Milli Birliğimizin Manası", *Yeni Mersin*, 5 Şubat 1943.
NADİ, Y (1943). "Türkiye'nin Siyaseti," *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1943.
ÖZTOPRAK, İ (2000). "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü", *Belleten*, LXII, Ankara: TTK.
PINAR, M, "İkinci Dünya Savaşı'nda Kızılay'ın Dış Yardımları ve Yardımların Dış Politikaya Etkileri", *Route Educational and Social Science Journal*, Sayı: III/1, Ocak 2016, s.140-163.
Tasviri Efkâr (1943). "Zaten Bizden Kim Ne İsteyebilir?", 13 Şubat 1943.
Ulus (1943). "Adana Mülâkatı", 3 Şubat 1943.
US, A (1943). "Adana Konuşmaları", *Vakit*, 3 Şubat 1943.
UŞAGLIGİL, E (1943). "Adana'da Tarihin Bir Sayfası Yazıldı", *Son Posta*, 3 Şubat 1943.
YALÇIN, H. C (1943). "Adana Mülâkatı" *Yeni Sabah*, 3 Şubat 1943.
YALMAN, A. E (1943). "Çörçil'in Son Nutkundan Adana Mülakatına Dair Çıkan Mana", *Vatan*, 14 Şubat 1943.